

Litteratur

THEDE PALM:

Svensk lärdoms historia

Om på en recensent ställdes kravet att han skulle vara lika kunnig i ett ämne som författaren till den bok han recenserar, då skulle åtskilliga volymer i vördnadsfull tystnad överlämnas till biblioteken, för att glömmas. I en artikel i Svensk Tidskrift 1976 kallade Krister Gierow, själv en lärdoms historiker av rang, de två första volymerna av professor Sten Lindroths "Svensk lärdoms historia" ett monumentalt verk, "som vittnar om vidsträckt och djup lärdom". Den som nu läst tredje delen av Lindroths verk, Frihetstiden (Norstedts 1978, pris 230 kr inb) kan tacksam samt övertaga superlativerna. Även utan att tillnärmelsevis behärska författarens material blir man snabbt övertygad om att här föreligger en högst ovanlig prestation, som måste bli omnämnd och framhållen.

Med Frihetstidens ingång var Sveriges militära expansion slut. Inom andra områden spändes krafterna. Den europeiska upplysningskulturen trängde på och måste omsättas på svensk mark. Det skedde vid de gamla universiteten och i de nya akademierna, och ämnena hörde särskilt till ekonomi och naturvetenskap. Lindroth går igenom hela fältet utom möjligen den teknologiska utvecklingen, men den teori som låg bakom teknologin, alltså matematik, fysik, geologi, kemi och annat är väl behandlad.

Vad beträffar universiteten var de väl vid denna tid i första hand utbildningsanstalter för blivande präster och ämbetsmän, och makthavarna i Stockholm gjorde sitt bästa för att hålla dem under politisk styrning. För nutiden är den bilden inte okänd. Naturligtvis förekom även viss forskning, men också den kontrollerades, inte minst från de teologiska fakulteternas sida – man glömmer lätt att 1700-talet också var ortodoxiens tid. Som undantag växte också vid universiteten forskare fram. Linné är det stora och lysande exemplet.

Av bokens nära 700 sidor ägnas mer än 150 åt Linné och hans gärning. Detta säger

en del om vad han betydde och vad samtid och eftervärld tänkt om honom. Det krävs ingående kunskaper och dessutom visst moraliskt mod för att skriva kritiskt om Linné. Lindroth gör det. Det är en fascinerande läsning.

Linné var, framgår det, en dålig lärare i det ämne, medicinen, som han egentligen skulle företräda vid universitetet. Han var samlare och systematiker, men det senare in absurdum, och han gjorde upp sina scheman och tabeller som han menade att de borde vara men utan att experimentellt pröva dem. Han tålde inte kritik och inte andras självständighet. När det ville sig illa, skriver Lindroth, var Linné "en naiv hemmatänkare, fjärran från det upplysta 1700-talets idéer."

Linnés berömda reseberättelser gav aldrig de praktiska resultat, som man väntat sig av dem. Men de gav något annat, nämligen exempel på hans överdådiga, ibland ouppnåeliga sätt att skriva svenska. Överhuvud uppehåller sig Lindroth gärna vid sätten att uttrycka sig. Själv skriver han en så ledig svenska att även svåra sammanhang förefaller lättbegripliga. Den eleganta svenskan kommer till sin rätt i hans personomdömen. Så om nationalekonomen Anders Nordenkrantz: "Han var en begåvad man av oförgripliga tankar och stor skrivklåda; böcker och promemorior strömmade från hans penna, tills han 1772 gick ur tiden." Eller om domprosten i Skara Anders Knös: Han brottades livet ut med de grundläggande teologiska problemen, "brinnande i anden, en späd liten man med barnsligt ansikte, stark snusare, vilsekommen i sinnevärlden."

Varje läsare kan välja vad han finner bäst, men avsnittet om Swedenborg hör nog till det allra förnämsta i boken. Ämnet är så invecklat, litteraturen om Swedenborg så stor, att det förefaller omöjligt att behandla honom på ett dussin sidor (men han förekommer också i vol 2). Lindroth har lyckats.

I ett verk som Lindroths ger naturligtvis avvägningen mellan olika ämnen svårigheter, liksom urvalet av personer som skall representera utvecklingen. En viss lutning åt Uppsala universitet kan man inte undgå att lägga märke till, medan Lund framstår som befolkat av ganska primitiva krumelurer — men män som Nehrman-Ehrensträhle och LagerBring är väl behandlade. Att Vetenskapsakademien i Stockholm och dess verksamhet beskrivs utförligt är alldeles riktigt. Där förenades forskning och, kan man väl säga, påhitt i en fri anda, det hela opåverkat av den småstadsakademiska bundenheten.

I fråga om Vetenskapsakademien är Lind-

roth på sin mammas gata; det är han som skrivit dess historia under 1700-talet. Han talar om akademins handlingar med deras mångskiftande innehåll med ett sådant liv, att man får intrycket att hela landet sjöd av idéer, uppfinningar och nyheter. Riktigt så var det ju inte. Trots allt var det ett litet antal människor som hade förmåga eller ens vilja att deltaga i det nya — men de som gjorde det tillhörde i många fall en verkligt upplyst elit. Detta var den tid då "styrkan skar sitt skägg och vettet blev en makt," skrev längre fram Tegnér. Det var då grunden lades till åtminstone delar av det moderna Sverige.